

BERGEN KOMMUNE

Kulturminnegrunnlag

Mulighetsstudie for Arna godsterminal

Saksnr. 200812847

BYANTIKVAREN 2009

Føringer

En godsterminalutbygging er total innenfor sitt planområde. Hvis man vedtar en utbygging vil alle kulturminner innenfor planområdet måtte regnes for tapt. Tapt er sannsynligvis også alle bolighus som faller innenfor støysonen til godsterminalen. Føringer slik man pleier å ha i kulturminnegrunnlag er her lite fruktbart. Vi vil påpeke hvilke umistelige kulturminner som er registrert innenfor tiltaksområde og andre kulturminnestrukturer som vil måtte regnes som tapt ved en vedtatt plan.

1. Vossebanetraseen. Vossebanetraseén regnes som et kulturminne av nasjonal karakter. Ved en utbygging av godsterminalen så vil man måtte legge om traseén innenfor området. Strekningen innenfor planområde vil ikke lengre være et kulturminne og banen som helhet vil bli svekket som et nasjonalt kulturminne.
2. Postveien. Postveien til Christiania passerer igjennom området. Det har ikke vært mulig å fastslå en sikker trasé. I rapporten påpeker vi tre mulige traseér for postveien. Alle traseene vil bli påvirket av tiltaket. Godsterminalen vil derfor være en svekkelse av kulturminnet/kulturmiljøet den Christianske Postvei.
3. Gårdsstruktur. Eldste gårds/bebyggelses struktur innenfor området er tunet til 289/3. Dette tunet utgjør et sammenhengende anlegg. Denne bygningstradisjonen er meget gammel og strekker seg tilbake til middelalderen. At tradisjonen varer helt fram til 1864 når disse bygningene ble bygget er sjeldent, og vi har få slike sammenhengende anlegg igjen i Bergen.
4. Bebyggelsesstrukturer. Janusfabrikken er den viktigste bygningsstrukturen som blir påvirket av godsterminalen. Janusfabrikken blir ikke direkte berørt av godsterminalplanene, men ligger så nært at den vil bli berørt visuelt. Det er også Janusfabrikken som har vært viktig i forhold til boligbyggingen i området. På grunn av støysoneproblematikk vil sannsynligvis en rekke av disse husene tilknyttet fabrikken miste sin funksjon som bolig. Dette er uheldig også ut fra et kulturminneperspektiv.

Siri Myrvoll
byantikvar

Innhold

Innledning	s. 3
Topografi og tidlig historie	s. 4
Ferdselsårer	s.10
<i>Veier</i>	s.10
<i>Vossebanen</i>	s.12
Bebyggelsesstruktur	s.13
<i>Fra jordbrukssamfunn til industristed</i>	s.13
Enkeltojekt og anlegg	s.22
Kilder	s.23
Vedlegg	s.24

Innledning

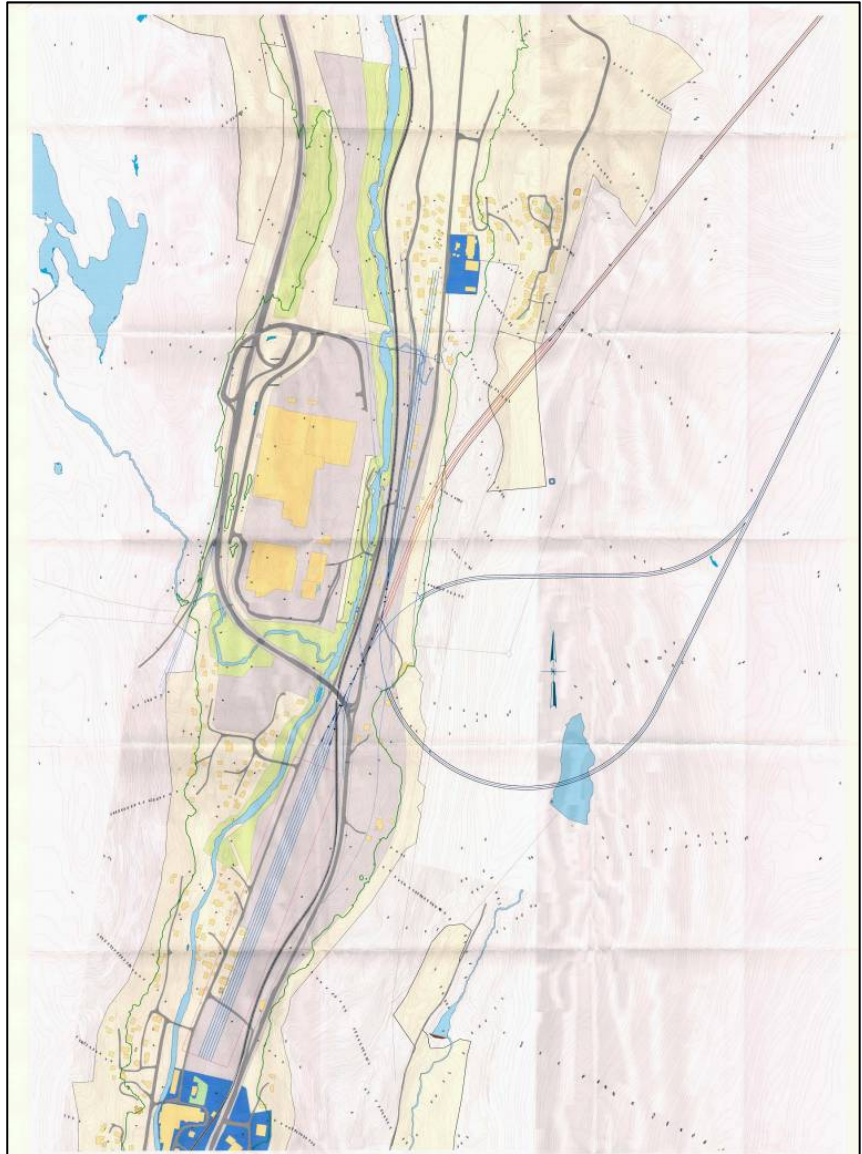
Kulturminneundersøkelsen er gjort på oppdrag fra Etat for plan og geodata, Bergen kommune. Rapporten er utarbeidet i forbindelse med mulighetsstudien for Arna godsterminal (saksnr. 200812847), av Byantikvaren i Bergen ved Torbjørn Melle.

Eksakt plassering og utforming av terminalen er i skrivende stund ikke vedtatt. I denne rapporten er det tatt utgangspunkt i et konkret forslag (figur 1). Ved et eventuelt vedtak om gjennomføring av planen og nøyaktig avgrensing av planen, vil det kunne bli nødvendig å revurdere undersøkelsen. Spesielt i forbindelse med avklaring i forhold til automatisk fredete kulturminner fra forhistorisk tid.

Slik de midlertidige planene er, berører de gårdene Indre Arna gnr. 287, Espeland gnr. 289, Borgo gnr. 297, Tangeland gnr. 298, Søre Rødland gnr. 299 og Lono gnr. 295. Gårdene blir berørt i ulik

grad. Espeland blir i størst grad berørt, da både gårdstun og innmark ligger innenfor tiltaksområde.

Denne rapporten blir i hovedsak orientert rundt hovedpunktene; topografi og tidlig historie, ferdselsårer, bebyggelsesstruktur og enkeltobjekt og anlegg.

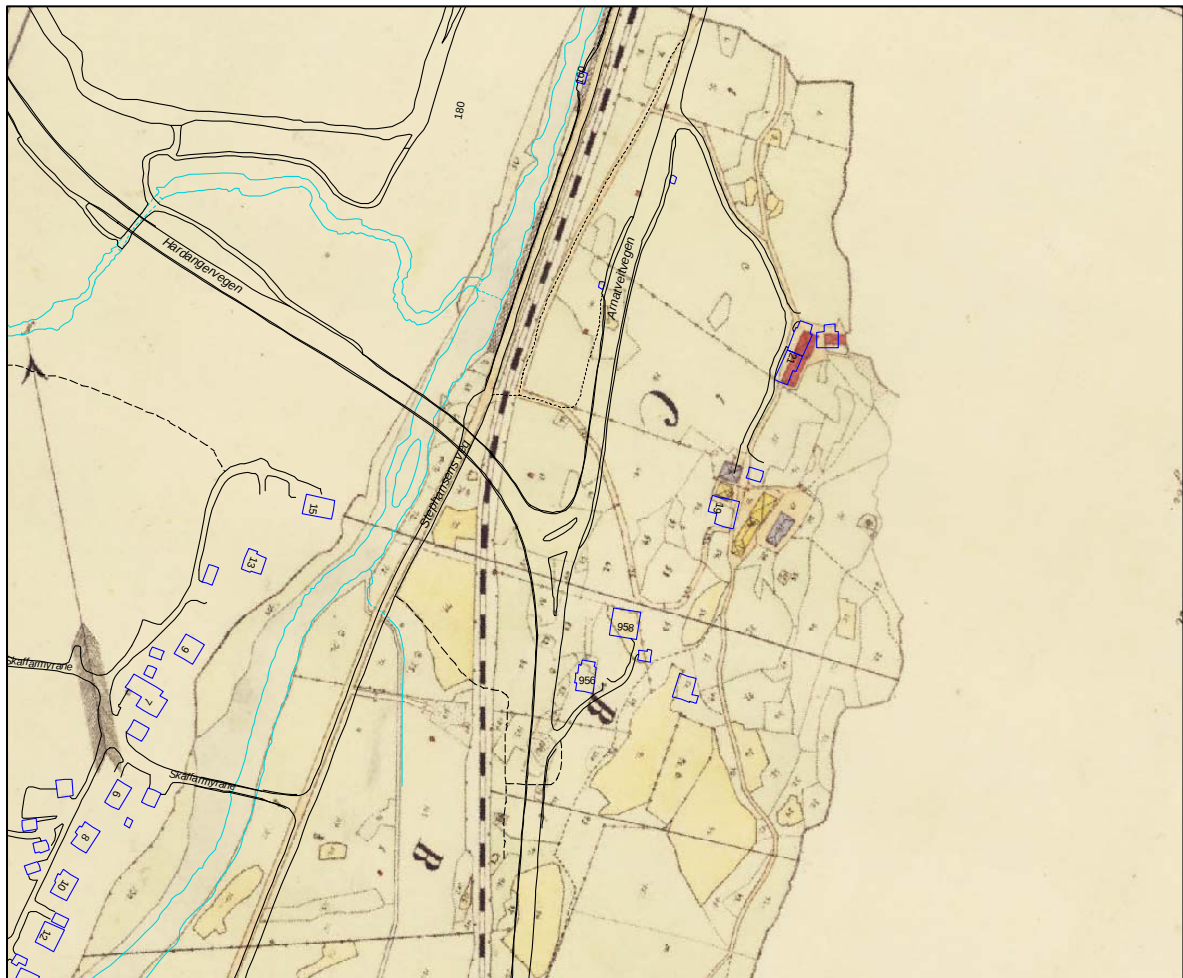
Figur 1: Forslag til utforming av Arna godsterminal. Lokalisert i Arnadalen mellom Toro i nord og Janusfabrikken i sør.

Topografi og tidlig historie

Tiltaksområdet ligger i en nord- sørgående dal, med fjell mot øst og vest. Storelven deler dalen på langs i nord- sørgående retning. Dalen faller mot nord slik at Storelven renner nordover med utløp i Arnavågen.

Slik vi kjenner historien er det flere gårder som har hatt interesser i området. Dette er gårder som er lokalisert i Arnadalen, samt gårder beliggende i Langedalen noe lenger vest.

Gården som i størst grad blir rammet av en utbygging er **Espeland** gård (gnr. 289). Dette er trolig den eldste gården med gårdstun og bygninger som ligger innenfor undersøkelsesområde. Ifølge skiftekart fra 1894 har tunet på Espeland ligget like øst for dagens kryss mellom Hardangervegen og Arnatveitvegen (se fig. 2). Selve hovedtunet eksisterer ikke i dag, nå står det et hus fra 1986 (Arnatveitvegen 19) på tunet. Bruket som på skiftekartet er tegnet inn like nord for hovedtunet står ennå i dag. Denne grunneiendommen ble etablert i 1863, og bygningene ble tatt i bruk i 1864. Bygningene har en noe spesiell utforming ved at boligdel og løe/låve utgjør et sammenhengende anlegg. Dette er en byggeskikk som kan trekkes tilbake til middelalderen.

Figur 2: Utsnitt av skiftekart fra 1894. Hovedtunet på Espeland ligger her like øst for veikrysset mellom Arnatveitvegen og Hardangervegen. I dag er det bare bygningene like nord for tunet som står igjen. Dagens situasjon er illustrert med omriss av hus og veier (se vedlegg for fullversjon av kart).

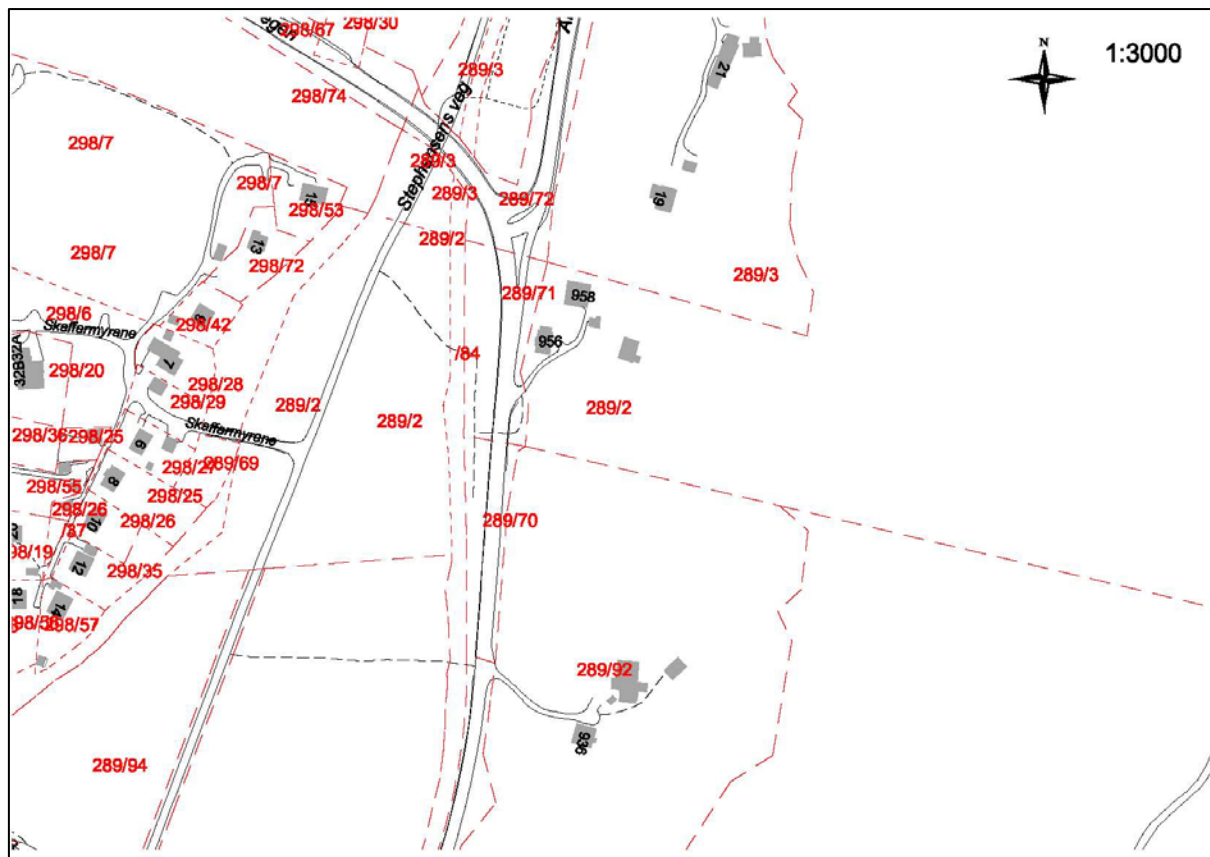
Figur 3: Sammenhengende anlegg på Espeland. Trolig de eldste stående bygningene innenfor tiltaksområdet. Grunneiendommen ble etablert i 1863, og bygningene ble tatt i bruk i 1864. Garasjen til høyre i bildet står der det gamle gårdstunet lå (foto: Byantikvaren).

Figur 5 (over): Vei/sti som er anlagt i en rasvifte like øst for gårdstunet på Espeland (foto: Byantikvaren).

Figur 4 (venstre): Eksempel på steingjerder på Espeland. Trailerbasert godsterminal i bakgrunnen (foto: Byantikvaren).

Rundt 1900 kom det flere bruk på Espeland. Brukene ligger sør for bnr. 3, på østsiden av Hardangervegen. På bnr.2 er våningshuset fra 1895. På bnr.92 er våningshuset fra ca 1900.

Gårdsnavnet Espeland er utbredt, og O. Rygh antyder i "*Norske Gaardnavne*" at navnet kommer av at området var bevokst av Asp.

På bnr. 92, på østsiden av Hardangervegen lengst sør i tiltaksområdet, er det forhøyninger i terrenget, som bør avklares i forhold til muligheten for rydningsrøyser og gravrøyser fra forhistorisk tid. Figur 7 viser eksempel på forhøyninger uten stein i dagen. Figur 8 viser en steinrøys på ca. 3x4 meter. Steinene er av ulik størrelse og ligger nokså løst.

Figur 7: Eksempel på forhøyning i terrenget på bnr. 92 som bør avklares i forhold til eventuelle gravhauger og rydningsrøys (se vedlegg for kartfesting).

Figur 8: Haug av stein på bnr. 92 som bør avklares i forhold til mulig forhistorisk rydningsrøys eller røys fra nyere tid (se vedlegg for kartfesting).

På grunn av at store deler av innmarken på Espeland er inntakt er det nærliggende å tro at arkeologiske registreringsundersøkelser kan påvise kulturminner i form av spor etter bygninger og jordbruksaktivitet fra bronsealder og jernalder. Da er det spesielt områdene rundt det gamle gårdstunet og områdene sørover, hovedsakelig på østsiden av Hardangervegen, rundt bnr. 2 og bnr. 92 som er interessante.

Nord for Espeland ligger gården **Indre Arna** (gnr. 287). Gården har trolig fått navnet fra et gammelt navn på Arnavågen. Arna er dermed genitiv entall av et fjordnavn, *Arni*. Dette er trolig avledet av *arinn*, i betydningen klippe, grunne i sjøen. I Arnavågen er det to skjær eller små holmer. Ett av skjærene ligger utenfor et spisst krumt nes, som snevrer inn farvannet. Gården er i skattemanntallet fra 1519 omtalt som gården Arne. Skattemanntallet fra 1563 omtaler gården som *Arnne*. I koppskattregisteret fra 1645-46 er gården omtalt som henholdsvis *Arne Indre* og *Arne Yttre*.

Da utbyggingsplanene ikke ser ut til å berøre denne gården i vesentlig grad, blir den ikke videre omtalt i dette arbeidet.

Søre Rødland (gnr. 299) ligger vest for Storelven. Selve hovedtunet ligger utenfor tiltaksområdet, i Langedalen vest for Arnadalen. I 1519 er gården kjent som *Roland* med brukerne *Erik* og *Knut*. I 1563 er gårdene delt opp som *Røllandt* og *Søndre Røllandt*. I 1645 er gårdene omtalt som *Rødland Sør* og *Rødland Nor*. Arealene innenfor tiltaksområdet består av næringsområder og ikke utnyttede områder. Innenfor dette området har det tidligere vært jordbruksområder og gårdstun. I disse områdene er det i dag en trailerbasert godsterminal. Nord for det utbygde trailerterminalområdet er det ved arkeologiske undersøkelser potensial for kulturminner fra forhistorisk tid.

Gårdsnavnet kan ha flere betydninger. I dette tilfellet mener Rygh at det kan komme av *Røyrland*, altså som rør fra siv.

Det er ikke tidligere påvist forhistoriske kulturminner i området, men nærmere undersøkelser kan påvise spor etter tidlig jordbruk fra bronsealder/jernalder lengst nord i området der Søre Rødland grenser til Nordre Rødland (gnr. 300).

Sør for Søre Rødland ligger **Tangeland** (gnr. 298). Hovedbruket ligger i Langedalen og gården strekker seg østover til Storelven. Det er dette beltet langs Storelven i Arnadalen som er interessant i denne sammenhengen. Historisk sett har nok dette vært et lite fruktbart område med mye berg og myr. Områdene i forbindelse med tiltaksområdet er bygd ut med boliger. Navnet Tangeland kommer av en tange dannet av en elv (Rygh). I 1519 har gården to brukere, *Erik* og *Alue*. I 1563 er gården kjent som *Thongelandt* med *Stephenn* og *Annders* som brukere. Etter dette dukker ikke gården opp igjen i de skriftlige kildene før i manntallet fra 1663, da omtalt som *Tongeland*.

Av forhistoriske kulturminner er det funnet et bryne av lys, grå skifer som er hullet (B13354), samt tre økser funnet i 1838 (B1455-1457). Funnene er gjort i Langedalen.

Gården **Borgo** (gnr. 297) ligger sør for Tangeland, vest for Storelven. Gårdsnavnet Borgo er noe uklart, men Rygh skriver:

"Situationen her er ikke gunstig for Borganlæg; men den er af saadan Beskaffenhed, at man kunde komme paa at tænke paa en Betydning som : indelukket Sted. Gaarden ligger lige under Aalreken i en "Dalbotn".

I 1519 er gården omtalt som *Børge* i skattemanntallet. Gården er ført opp med to brukere, *Siuat* og *Jon*. I 1563 er gården kjent som *Borgenn*, da med *Lauritz* og *Siebiørnn* som brukere. I koppskattregisteret for 1645-46 er gården ført opp som *Borge Lille* og *Borge Stoer*. Det er registrert helleristninger fra bronsealder på gården i Langedalen. Områdene i Arnadalen som blir berørt av planene er utbygd med boliger.

Et lite område på **Lono** gård (gnr. 295) kan også bli berørt. Dette området utgjør et byggefelt like sørvest for Janusfabrikken.

Den tidligeste historien i området dreier seg altså i hovedsak rundt Espeland gård. De andre gårdene har hatt interesser i området (trolig i forbindelse med jakt og ressurser i forbindelse med Storelven), men gårdstun og andre strukturer ligger utenfor undersøkelsesområdet. Alt dette endret seg drastisk mot slutten av 1800-tallet. Først kom

Vossebanen i 1883, men kanskje størst betydning for lokalhistorien i form av total omveltning av økonomi og struktur, stod nok etableringen av A.S. Stephansen A/S i 1895 for. Fabrikken er i dag mest kjent for merkenavnet Janus. Utviklingen av fabrikken har i over hundre år ført til at Espelandsområdet har endret seg fra å være nærmest ubebygd til å bli et senterområde med veier, butikker og boligområde.

Ferdselsårer

Veier

I 1647 ble postrutene etablert. Det var i hovedsak de gamle allmannaveiene som ble tatt i bruk til dette. Allmannaveiene, eller tjodvegene som det heter i Gulatingloven, eksisterte allerede før 1000-tallet, og fungerte som sambandsveier mellom ulike landsdeler.

Aad Gjelles kart (Situations Cart over Nordhordlehns Sorenskriveries Jurisdiction) fra 1813 viser at postvegen har gått gjennom Arnadalen. På Tunes finnes den gamle postbryggen, og ved Espeland og langs deler av Grimevannet løper den gamle postvegen nært opp til traseen for Gamle Vossebanen. På kartet til Gjelle er postveien tegnet inn mellom Storelven og gårdstunene på Espeland og Arnatveit. Kartet er likevel så udetaljert at det er vanskelig å påpeke nøyaktig hvor veien har gått gjennom tiltaksområdet.

Figur 9: Utsnitt fra Aad Gjelles kart fra 1813 (se vedlegg for fullt kart). Kartet viser at postveien går gjennom Arnadalen. Innenfor undersøkelsesområdet er veien markert mellom Storelven og tunet på Espeland.

På bakgrunn av kartet til Gjelle og skiftekartet over Espeland gård fra 1894 finnes det minst tre mulige traseer for postveien (se vedlegg for ferdselsårer). Lengst øst på skiftekartet er det tegnet inn en vei som går gjennom tunet på Espeland. Lengst vest går det en vei (Stephansens veg) langs elven. Mellom de to alternativene går det en vei som like vest for det gamle tunet på Espeland ender under broen til Hardangervegen. Der kan det tenkes at den har gått inn på Stephansens veg og fulgt denne traseen i retning sør. Siden dette alternativet går mellom tunet på Espeland og Storelven kan det være traseen Gjelle viser til på kartet fra 1813.

Gjelles kart fra 1813 viser at det går *en* vei gjennom Arnadalen. I løpet av nesten 200 år har dette bildet forandret seg vesentlig. Innenfor undersøkelsesområdet går det i dag flere gjennomfartsårer.

I retning sørover mot krysset vest for Espeland gård går det tre veier, Hardangervegen, Arnatveitvegen og Stephansens veg. Etter krysset ved Espeland fortsetter Hardangervegen og Stephansens veg sørover mot Janusfabrikken.

Den yngste av veiene er riksveien Hardangervegen. Denne veien dominerer området med broen som krysser Storelven, den kommunale veien Stephansens veg og jernbanen.

Stephansens veg er oppkalt etter grunnlegger av Janusfabrikken. Tidligere gikk denne veien rett gjennom fabrikkområdet, men krysser nå Storelven nordvest for fabrikken. Dette er

den eldste gjennomgående veien vi kjenner traseen til i tiltaksområdet. Den er også inntegnet på skiftekartet fra 1894. Det er noe usikkert om denne veien ble etablert i forbindelse med byggingen av fabrikken eller om den er eldre.

Figur 10: Veikrysset mellom Hardangervegen og Arnatveitvegen viser at området har gjennomgått store forandringer. Stephansens veg ligger under broen som krysser Storelven. Veisituasjonen står i sterk kontrast til gårdstunet på Espeland lengst til høyre på bildet (foto: BlomPictometry/Bergen kommune).

Vossebanen

Vossebanen ble åpnet i 1883 som en smalsporet bane. Gjennom undersøkelsesområdet slynger banen seg langs østsiden av Storelven. Allerede i 1904 ble den lagt om til bredsporet bane. I 1908 ble Vossebanen integrert i Bergensbanen. Vossebanene utgjør altså den eldste strekningen på Bergensbanen, noe som gjør at deler av denne strekningen blir vurdert som spesielt interessante i et kulturminneperspektiv:

Vossebanen, strekningen Garnes-Midttun, er av Fylkeskonservatoren i Hordaland karakterisert som et kulturminne av nasjonal karakter.

Figur 11: Skinnegang på Vossebanen. Fotografert mot nord fra under broen der Hardangervegen krysser Storelven (foto: Byantikvaren).

Innenfor undersøkelsesområdet er det i tillegg til skinnegangen flere anlegg som er knyttet til traseen. Dette er for eksempel Espeland stasjon, etablert 1898. Dette var ikke en opprinnelig stopp på Vossebanen, men fabrikketableringen på Espeland førte til et behov for et stopp. Stasjonen var privatfinansiert av næringsinteressene på stedet (Janusfabrikken). Videre er det diverse underganger og overganger langs traseen. Området for Arnatveit holdeplass fra 1904 kan også bli berørt av utbyggingsplanene.

Ulrikstunnelen åpnet 1. august 1964. I 1965 nedlegges lokalbanen til Nesttun, men godstrafikken holdt fram til 2001. I 1981 startet Norsk jernbaneklubb

arbeidet med ivaretagelsen av anlegget. I 1992 ble Museumsjernbanen Gamle Vossebanen satt i drift. Denne går hver søndag på strekningen Midttun - Garnes.

For videre lesning om Vossebanen, se: *Gamle Vossebanen, Kulturminneutredning, Byantikvaren 2006.*

Bebyggelsesstruktur

Fra jordbrukssamfunn til industristed

Fram til slutten av 1800-tallet var tiltaksområdet et jordbrukssamfunn, vi kjenner ikke til andre bygninger enn de som hørte til Espeland gård. Verdiene lå i husene og det som var av gode jordbruksområder. Slik har historien vært så langt tilbake som til jordbruksrevolusjonen, som i Norge kan dateres til overgangen mellom sen steinalder (sen-neolittikum ca. 2350-1800 f.kr) og eldre bronsealder (1800-1100 f.kr).

Mot slutten av 1800-tallet opplevde tiltaksområdet en total samfunnsendring. Den industrielle revolusjonen forandret økonomi og ikke minst synet på hva som var interessante områder/arealer.

Bygningsmessig var området nærmest tomt før Janusfabrikken etablerte seg i 1895. Den første fabrikkbygningen står ennå i dag, men fungerer nå som fabrikkutsalg. Senere har

Figur 12: Fotografi fra 1895. Den første fabrikkbygningen ligger lengst til venstre. Direktørboligen ligger til høyre, mens arbeiderboligen står i midten. Arbeiderboligen ble revet i 1934 (foto: ukjent).

det vært stadig utvidelse av kapasiteten, i form av påbygg nord for den første bygningen. Således kan man lese historien til fabrikken ut fra fabrikkbygningene fra sine respektive perioder.

Fabrikketableringen førte med seg et behov for flere bygninger. I den første byggefasen i 1894/95 ble direktørboligen og arbeiderboligen reist. I dag står bare direktørboligen igjen (se figur 12). På bildet fra ca. 1911 har det kommet fire nye bygninger (se figur 13). De tre bygningene vest for Storelven er alle revne (den siste i 2009). Den fjerde bygningen på bildet ligger like nordøst for arbeiderboligen. I denne bygningen ble det ny butikk, i dag rommer bygningen en kommunal barnehage.

Figur 13: Foto fra 1911. De tre husene i forgrunnen er revet, det siste ble revet i 2009 (denne bygningen er avbildet på flyfoto fra 2008, se figur 14). Den første arbeiderboligen i midten av bildet ble revet i 1934 (foto: ukjent).

Etter hvert som bedriften ekspanderte ble boligbehovet større. Oppføringen av nye boliger og boligområder var betydelig. Fabrikken ga boliglån til de ansatte, dermed bredde bygningsmassen seg utover et område som omfattet Espeland, Lone og Haukeland. Bygningene som kan bli berørt av utbyggingsplanene ligger hovedsakelig vest og nord for fabrikken.

Byggeaktiviteten startet opp nært fabrikken, i områder som ikke hadde spesielt stor jordbruksverdi. Tomtene bar preg av skrint jordsmonn og ugjestmild stemning:

"Stein, ur og kjerr er det som omgir den nye heimen i begynnelsen, - like inn på huset. Her kan det aldri bli noen trivelig heim, tenker en uvilkårlig. Riktignok ser en eieren i flittig arbeide kveld etter kveld i

ferd med drenering, sprengning av stein og rydding, men litt etter hvert ser det ut til å bli en viss orden i dette kaos av stein, - alt jevnes ut, og påkjøring av jord kan begynne. Snart er der kommet et par små blomsterbed, men noen hygge utstråler ikke stedet enda. Imidlertid, etter et par års tid er det blitt ganske bra, litt blomster, litt grønsaker og noen nyplantninger av trær og busker." (A/S Stephansen A/S - Gjennom 50år: 55).

Utenom de revne bygningene fra rundt 1900, utpeker nærområdet til fabrikken seg med bygninger fra 1930-årene. Arkitektonisk består feltet av hus i Jugendstil, sveitserstil og en form for byggmesterfunksjonalisme.

Figur 14: Ågotskaret, sørvest for Janusfabrikken. Boligfelt med bygninger fra rundt 1900 og 1930-årene. Svart årstall viser til når bygningen ble tatt i bruk. Blått årstall viser når eiendommen ble etablert, mens rødt årstall viser til når et rivd hus ble tatt i bruk (foto: BlomPictometry/Bergen kommune).

Figur 15: Ågotskaret nordvest for Janusfabrikken. Boligfelt med bygninger fra rundt 1900 og 1930-årene. Svart årstall viser til når bygningen ble tatt i bruk. Blått årstall viser når eiendommen ble etablert, mens rødt årstall viser til når et rivd hus ble tatt i bruk (foto: BlomPictometry/Bergen kommune).

Figur 16: (Stephansens veg 33) Direktørboligen fra 1894 i sveitserstil. Denne ble bygget samtidig med den eldste fabrikkbygningen og arbeiderboligen. Huset er i god stand med originale vinduer og dør (foto: Byantikvaren).

Figur 17: (Stephansens veg 45) Bygning i sveitserstil. Huset skal ha fungert som butikk. Nå rommer bygningen en barnehage. Bygningen er i god stand, men har flere påbygg og uoriginale vinduer og dører (foto: Byantikvaren).

Figur 18 (over): (Stephansens veg 30) Eksempel på byggmesterfunksjonalisme vest for Janusfabrikken (Ågotskaret). Huset har karakteristika som vinduer trekt ut til hjørnene av bygningen og stående panel mellom vinduene. Bygningen er fra 1936 (foto: Byantikvaren).

Figur 19 (høyre): (Stephansens veg 38) Eksempel på sveitserstil vest for Janusfabrikken (Ågotskaret). Bygningen er fra 1935. Originalt vindu til høyre på kortveggen (foto: Byantikvaren)..

Som en forlengelse av Ågotskaret ligger boligområdet på Stolpareset. Området utgjør en forhøyning i landskapet mellom Storelven og en myr i øst. De eldste bygningene i dette feltet er fra 1920-årene. Spesielt for dette området er en byggefase i 1940-årene. Her er det også en kombinasjon av sveitserhus, jugendstil og etterkrigsarkitektur.

Figur 20: (Stephansens veg 81) Etterkrigsarkitektur i boligområdet Stolpareset. Bygningen er fra 1946. Halvdelen til høyre er kledd i panel. Fotografert mot nordøst (foto: Byantikvaren).

Figur 21: (Stephansens veg 94) Bygning i sveitserstil på Stolpareset. Huset er bygget i 1924. Huset er kledd i etanittplater (ikke originalt) og har en kombinasjon av originale og uoriginale vindu (foto: Byantikvaren).

Figur 22: Boligområdet Stolpareset som ligger nord for fabrikkens. Etablert med bygninger fra 1920- og 1940-årene. Svart årstall viser til når bygningen ble tatt i bruk. Blått årstall viser når eiendommen ble etablert (foto: BlomPictometry/Bergen kommune).

Boligfeltet Skaffarmyrane ligger lengst nord for fabrikkens, på vestsiden av Storelven. Byggeaktiviteten i området ble påbegynt mot slutten av 1940-årene. De fleste husene er fra 1950-årene og er av etterkrigsarkitektur.

Fra 1960 blir de grove trekkene i byggestrukturen rundt Janusfabrikken utjevnet. De ulike byggefeltene får etter hvert tilførsel av nyere bygninger. De lokale ensartethetene blir mer diffuse. Likevel ser man i dag at feltene er "preget" av sin tid, både rent arkitektonisk, men også ut fra deres tilknytning til fabrikkutviklingen i form av at feltene er utbygd periodevis. De mer moderne trekkene er at nye bygninger blir satt opp i allerede etablerte

boligmiljøer. Bygningene fram til og med 1950-tallet har stort sett flere boenheter, mens nyere boliger er eneboliger.

Figur 23: Området lengst nord for fabrikken, Skaffarmyrane. Dette feltet er etablert med bygninger fra 1940- og 1950-årene. Svart årstall viser til når bygningen ble tatt i bruk. Blått årstall viser når eiendommen ble etablert (foto: BlomPictometry/Bergen kommune).

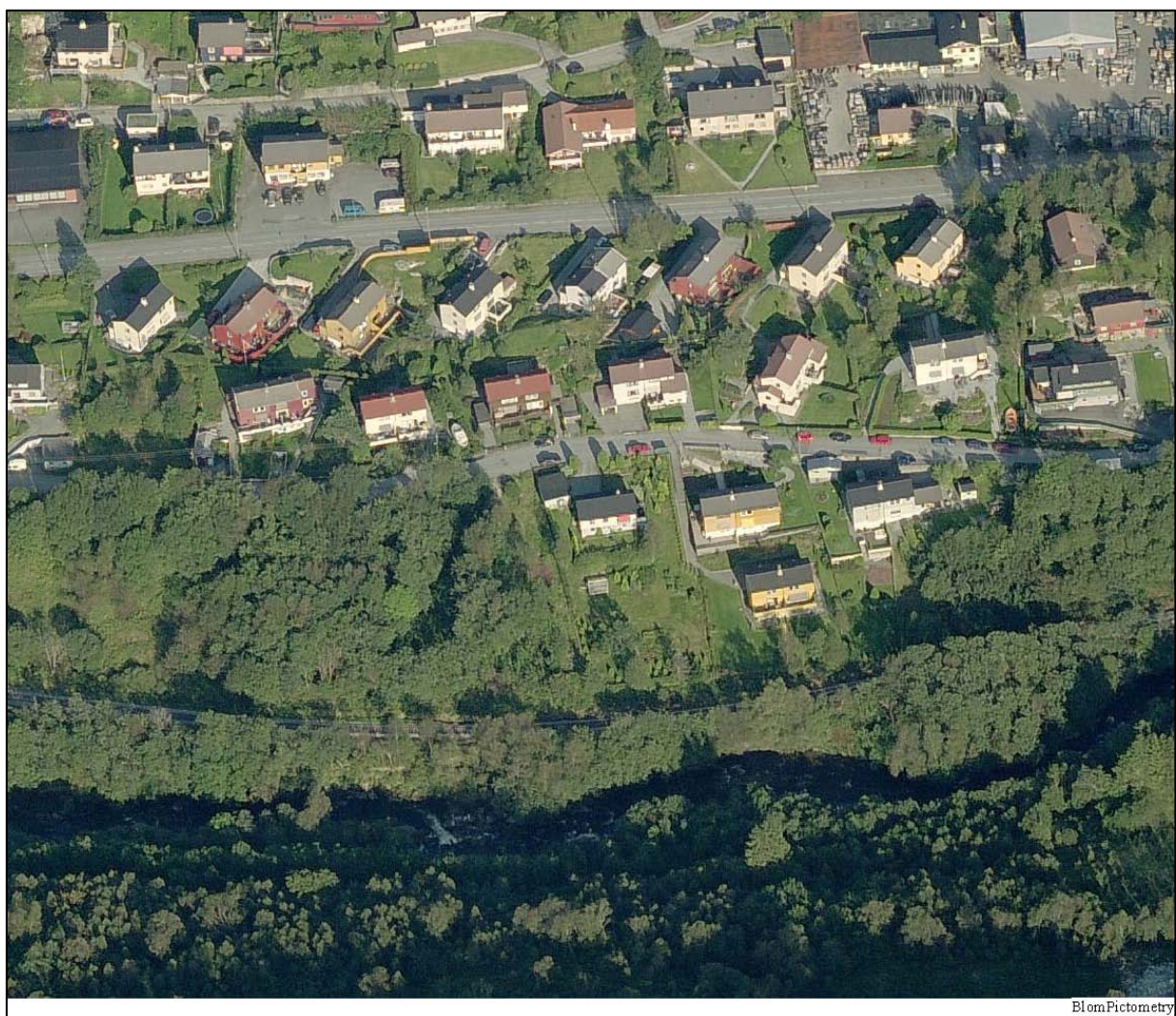

Figur 24: (Skaffarmyrane 10) Karakteristisk etterkrigsarkitektur fra 1950 på Skaffarmyrane. Bygningen har blant annet uoriginalt tak (foto: Byantikvaren).

Figur 25: (Skaffarmyrane 6) Baksida av bygning fra 1950 på Skaffarmyrane. Bygningen representerer i større grad opphavlig arkitektur enn bygningen på figur 24 (foto: Byantikvaren).

Lengst nord i tiltaksområdet er det noe spredt bebyggelse langs Arnatveitvegen og Stephansens veg/Langerekkja. Byggemassen er hovedsakelig fra 1950-tallet eller nyere. I dette området er det et karakteristisk boligfelt beliggende mellom jernbanelinjen og Arnatveitvegen. Boligene ligger på gnr. 287 og består av 17 tomannsboliger. Alle bygningene er reist i løpet av 1950-årene. Bygningene framstår i dag svært ulikt med tanke på tilstand og grad av modernisering. Byggefeltet kan trolig settes i forbindelse med en generell oppgangstid i Arnadalen. Dette var en periode med økt sysselsetting og stor tilflytting. Flere bedrifter etablerte seg i Arna og antall dagpendlere til Bergen økte. Byggefeltet ligger forholdsvis langt fra Janusfabrikken, men det kan nevnes at fabrikken hadde 575 ansatte i 1966.

Figur 26: Eksempel på enhetlig byggefelt med tomannsboliger. Alle fra 1950-årene (foto: BlomPictometry/Bergen kommune).

Bebyggelsesstrukturen i området er i hovedsak interessant på to måter. For det første er bygningene bygget i typiske stiler for sine tidsperioder. Eksempel på dette er at husene fra ca. 1900-1920 er bygget i sveitserstil, husene fra 1930-årene er stort sett i jugendstil og i en form for byggmesterfunksjonalisme. Etter krigen, i 1940-årene, er det bygget i etterkrigsarkitektur.

Mest interessant er det likevel å se at bygningsmassen har etablert seg i takt med utviklingen av Janusfabrikken, med bygninger fra de respektive periodene samlet i ulike byggeområder.

Enkeltojekt og anlegg

Espeland gård med tilhørende strukturer

Bygningene og strukturene rundt gårdstunet, i form av steingjerder og veier, framstår som et forholdsvis inntakt gårdsanlegg fra slutten av 1800-tallet. Gården har derfor en kulturhistorisk verdi da den viser hvordan en gård framstod på denne tiden.

Postveitrase og Stephansens veg

Postveien har gått gjennom undersøkelsesområdet, men det finnes ikke sikre kilder på hvor den har gått. Den eldste gjennomfartsåren i området er trolig veien vi i dag kjenner som Stephansens veg, avmerket på skiftekart fra 1894. Det er mulig at hele eller deler av postveien kan ha gått langs samme trase.

Vossebanen

Vossebanen har hatt stor betydning for området, og anlegget preger også dalen i stor grad. Strekningen Garnes-Midttun er også, av Fylkeskonservatoren i Hordaland, omtalt som et kulturminne av nasjonal karakter.

Janusfabrikken med tilknyttet bebyggelse

Janusfabrikken er i seg selv et byggverk av stor verdi. Byggene preger i stor grad området visuelt. Fabrikken har i tillegg vert grobunn for en stor del av den omkringliggende bebyggelsen. Direktørboligen er spesielt interessant på grunn av at den var en av de tre første bygningene i området. Bygningen er også godt bevart i forhold til original stand. Likevel er det tendensen i at byggemassen historisk sett er etablert i bestemte områder ifølge med den økende omsetningen og utbyggingen av fabrikken. I dag er nok dette noe endret, men fabrikken og boligene står der fremdeles, de forteller en historie om vellykket gryndervirksomhet fra den industrielle revolusjonen og fram til moderne tid.

Potensialet for automatisk fredete kulturminner

Dette er vurderinger som Hordaland Fylkeskommune skal gjøre i forbindelse med planarbeidet.

Det er områder med potensial for arkeologiske registreringsundersøkelser. De mest aktuelle områdene her er i tilknytning til Espeland gård. Undersøkelsene vil kunne påvise spor etter tidlig jordbruksaktivitet fra bronsealder/jernalder.

Kilder

1946: A.S Stephansen A/S - Gjennom 50 år, 1895-1945.

Andersen, Randi 1999: Arna Bygdebok, Band I. Frå dei eldste tider til 1840.

Angell, Svein Ivar 2004: Arna Bygdebok, Band II. Bygd nær byen 1840-1972.

Gullachsen, Bjarte 2006: Gamle Vossebanen, kulturminneutredning.

Nilsen, Arve J. 2000: Kulturminnegrunnlag, kommunedelplan Indre Arna. P. 994.00.00

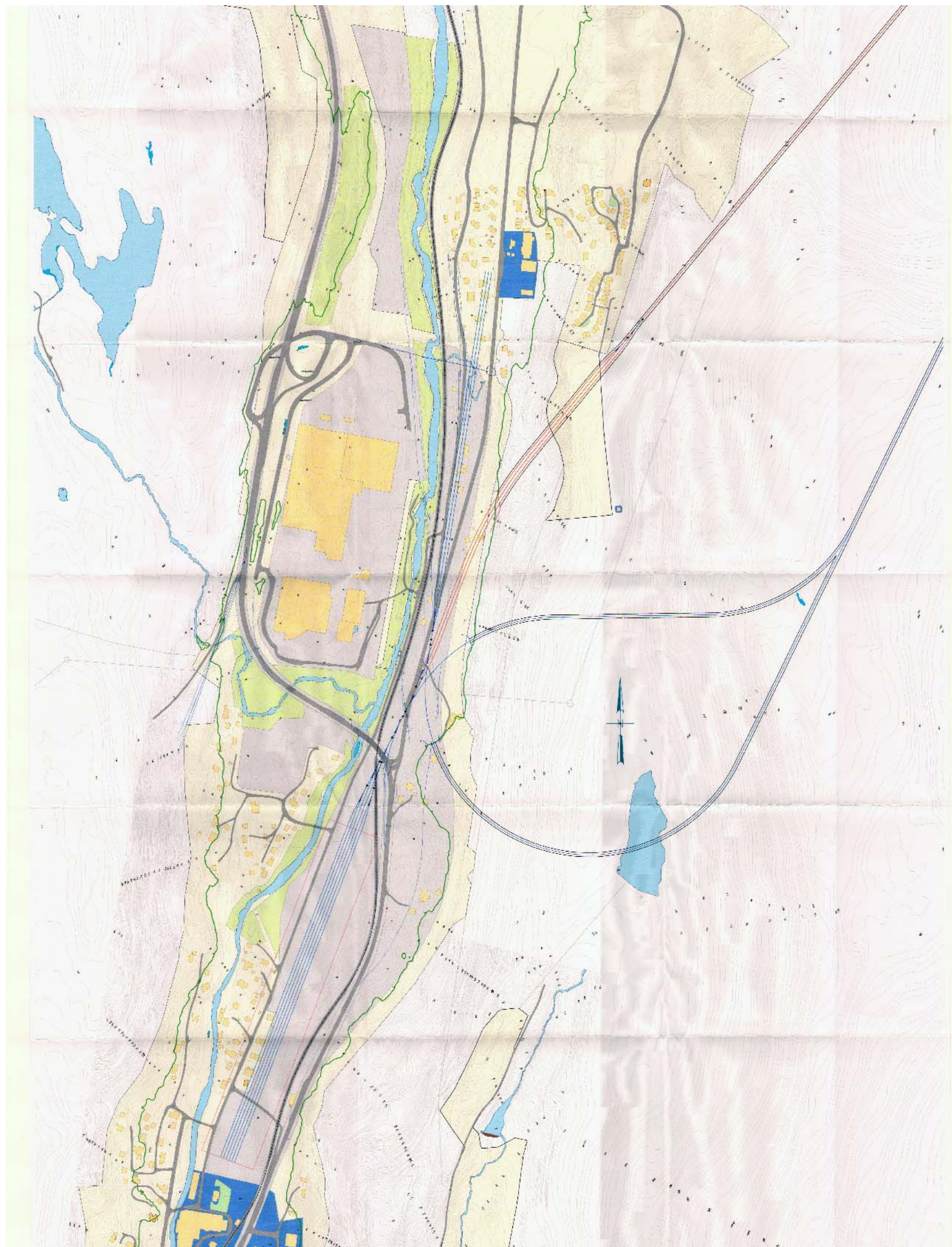
Solheim, Rune 1995: A.S. Stephansen A/S - 100 år, I tråd med tiden.

Internettressurser:

Bergen Museum - arkeologisk hovedkatalog: www.arkeoland.uib.no/fastmFS.htm

Fett, Per: Førhistoriske Minne: www.arkeoland.uib.no/fastmFS.htm

Rygh, O.: Norske Gaardnavne: www.dokpro.uio.no/rygh_ng/rygh_felt.html

Kulturminnegrunnlag
Mulighetsstudie for Arna godsterminal

BERGEN KOMMUNE Byrådsavdeling for
byutvikling, næring og klima

Byantikvaren

Eksempel på mulig utforming av
Arna godsterminal.

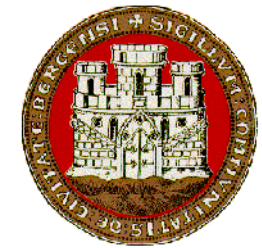
Kart: Arna godsterminal

Saksnr. 200812847

1:8000

Kulturminnegrunnlag

Mulighetsstudie for Arna godsterminal

BERGEN KOMMUNE Byrådsavdeling for
byutvikling, næring og klima

Byantikvaren

Ortofoto fra 2005 med inntegnet
veistruktur.

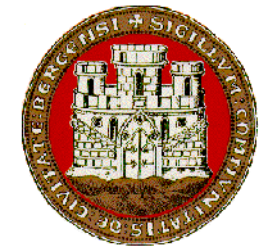
Kart: Ortofoto 2005

Saksnr. 200812847

 1:8000

Kulturminnegrunnlag

Mulighetsstudie for Arna godsterminal

BERGEN KOMMUNE Byrådsavdeling for
byutvikling, næring og klima

Byantikvaren

Ortofoto fra 1951 med dagens
veistruktur inntegnet.

Kart: Ortofoto 1951

Saksnr. 200812847

 1:8000

BERGEN KOMMUNE Byrådsavdeling for
byutvikling, næring og klima

Byantikvaren

Skiftekart for Espeland gård fra
1894.

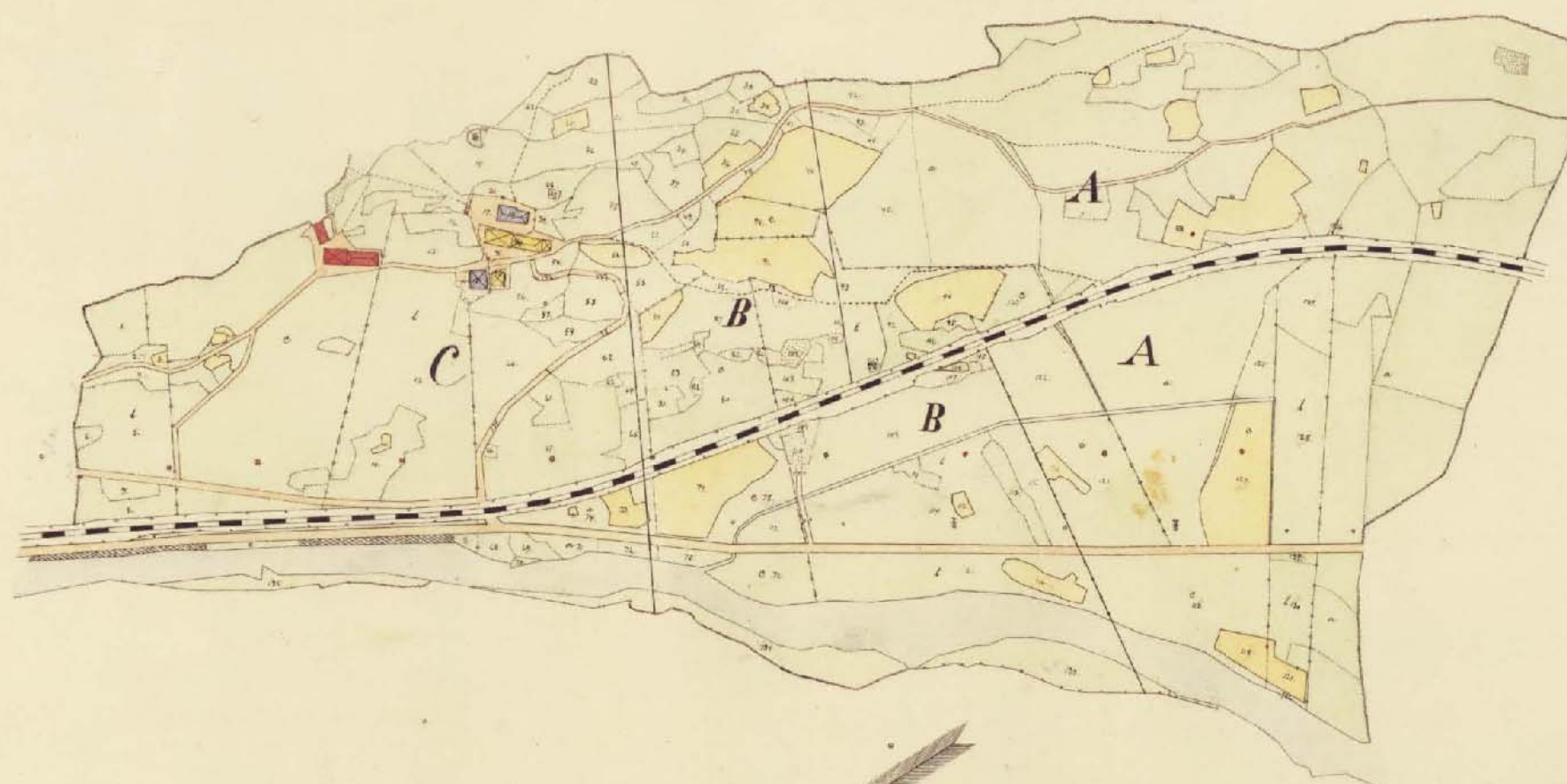
Skiftekart: Espeland gnr. 289

Saksnr. 200812847

1:8000

KART
over
Indmarken til Gaarden
ESPELAND
Gaardsnr. 89 i Haus Herred
NORRHJORDLANDS FOGDERI
SØNDRE BERGENHUS AMT
Optaget Aar 1894 af
Opmaalingssassistent

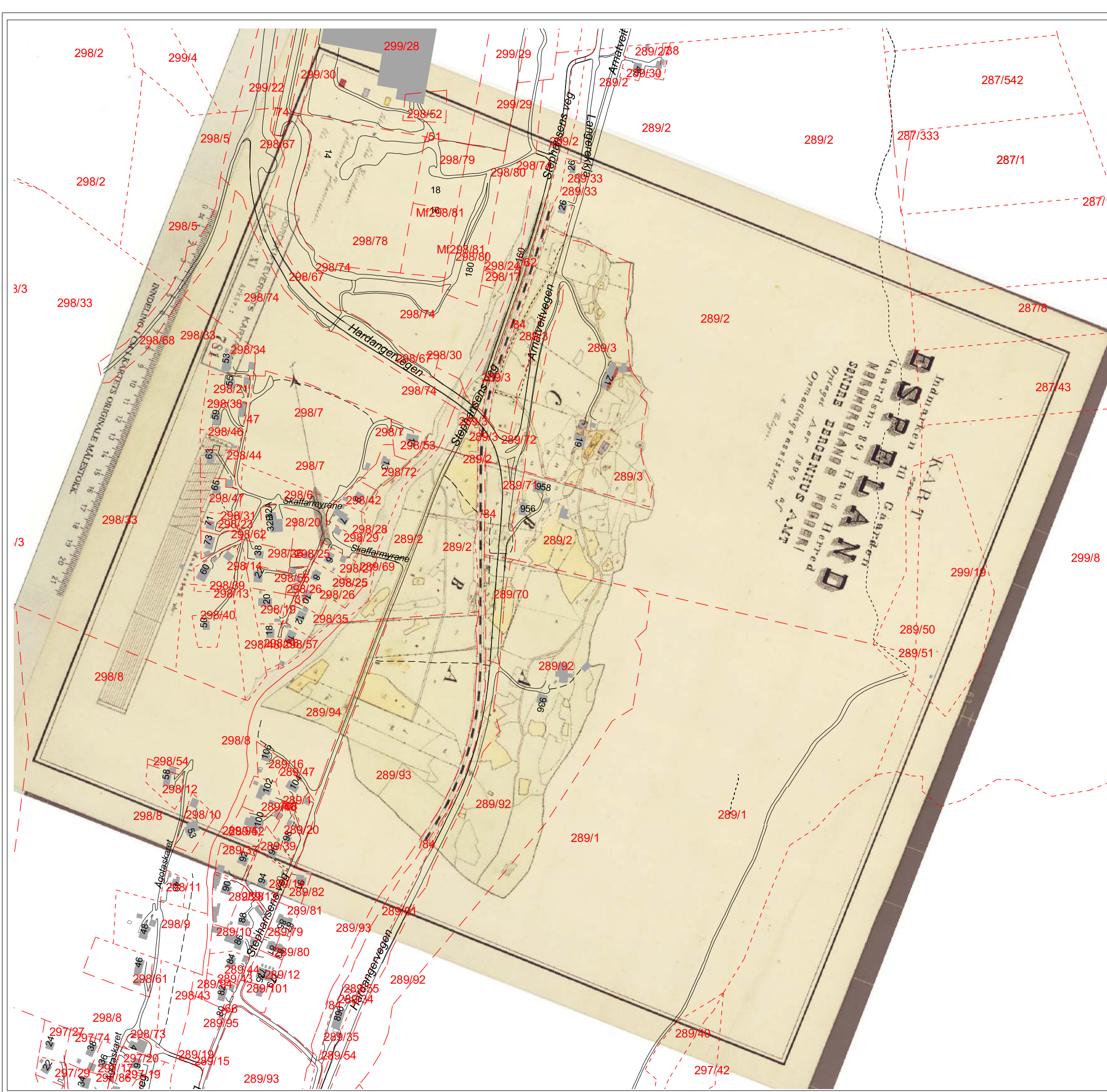
A. Valger.

■ Lste. & Nils Kristiansen.
■ Johannes Johansen.
■ Ole Jensen.

JORDSKIFTEVERKETS KARTARKIV
Fylke nr.: XI Arkiv.: 781

Målestok 1:8000

Kulturminnegrunnlag
Mulighetsstudie for Arna godsterminal

BERGEN KOMMUNE Byrådsavdeling for
byutvikling, næring og klima

Byantikvaren

Georeferert skiftekart for Espeland
gård fra 1894. Påtegnet dagens
veisystem, bygninger og gnr./bnr.

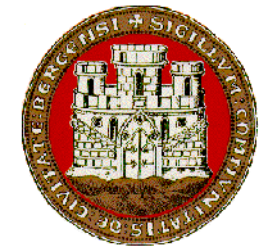
Skiftekart: Espeland gnr. 289

Saksnr. 200812847

Kulturminnegrunnlag

Mulighetsstudie for Arna godsterminal

BERGEN KOMMUNE Byrådsavdeling for
byutvikling, næring og klima

Byantikvaren

Situations Cart over
Nordhodlehns Sorenskriveries
Jurisdiction. 1812-1813
Tegnet av Aad Gjelle

Kart: 1813

Saksnr. 200812847

Kulturminnegrunnlag
Mulighetsstudie for Arna godsterminal

BERGEN KOMMUNE Byrådsavdeling for
byutvikling, næring og klima

Byantikvaren

Særlig potensiale for arkeologiske
kulturminner.

Område med usikker haug og røys.

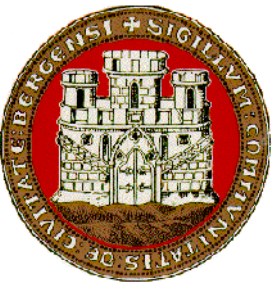
Kart: Særlig potensiale for arkeologiske kulturminner.

Saksnr. 200812847

1:8000

Kulturminnegrunnlag

Mulighetsstudie for Arna godsterminal

BERGEN KOMMUNE Byrådsavdeling for
byutvikling, næring og klima

Byantikvaren

Riksvei

Fylkesvei

Kommunal vei

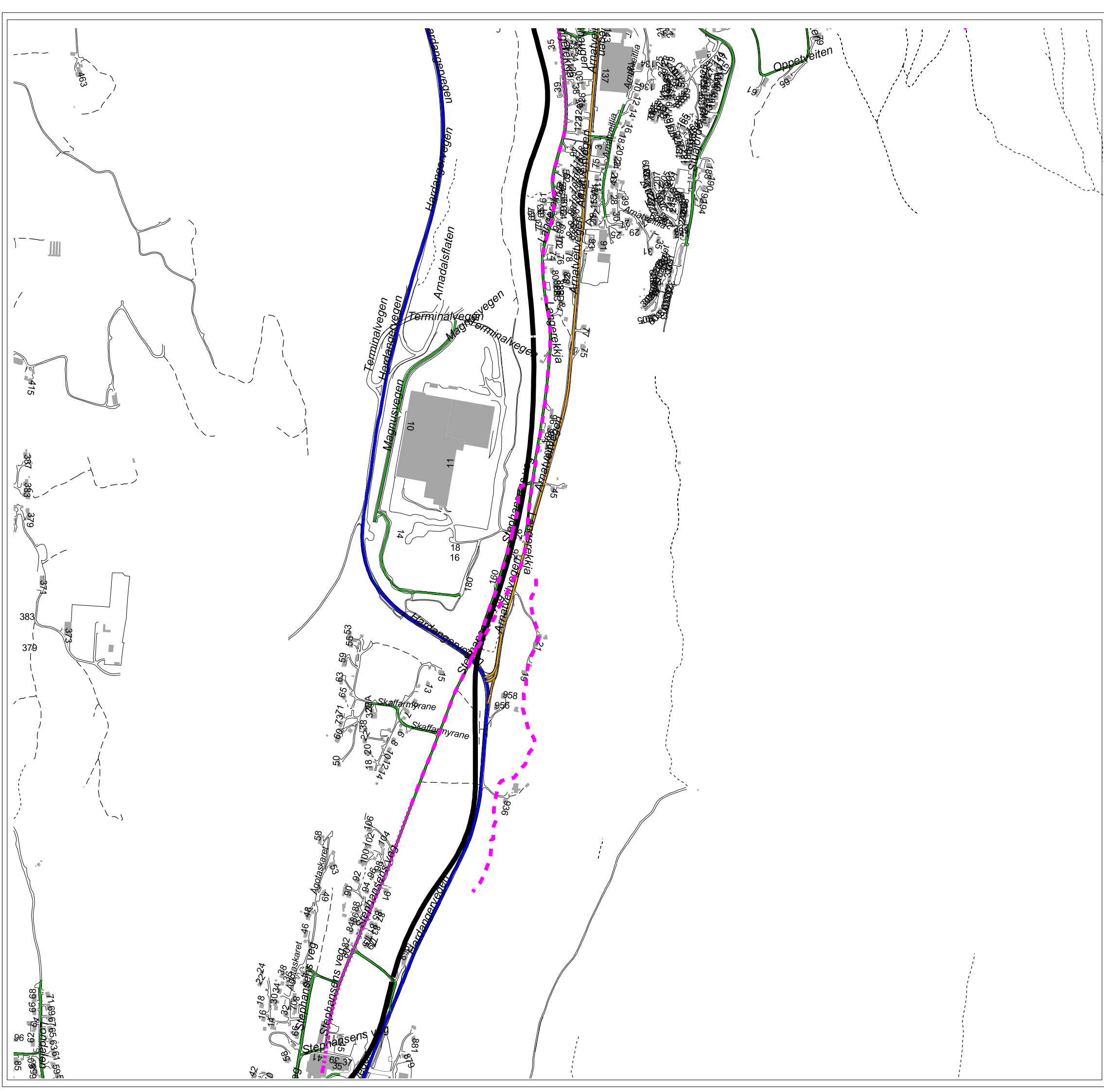
Gamle Vossebanen

Usikker postveitrase

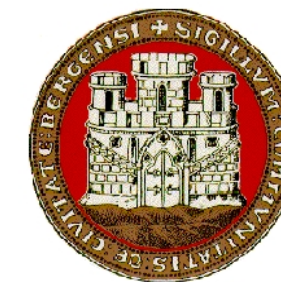
Svært usikker postveitrase

Kart: Ferdselsårer

Saksnr. 200812847

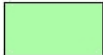

Kulturminnegrunnlag
Mulighetsstudie for Arna godsterminal

BERGEN KOMMUNE Byrådsavdeling for
byutvikling, næring og klima

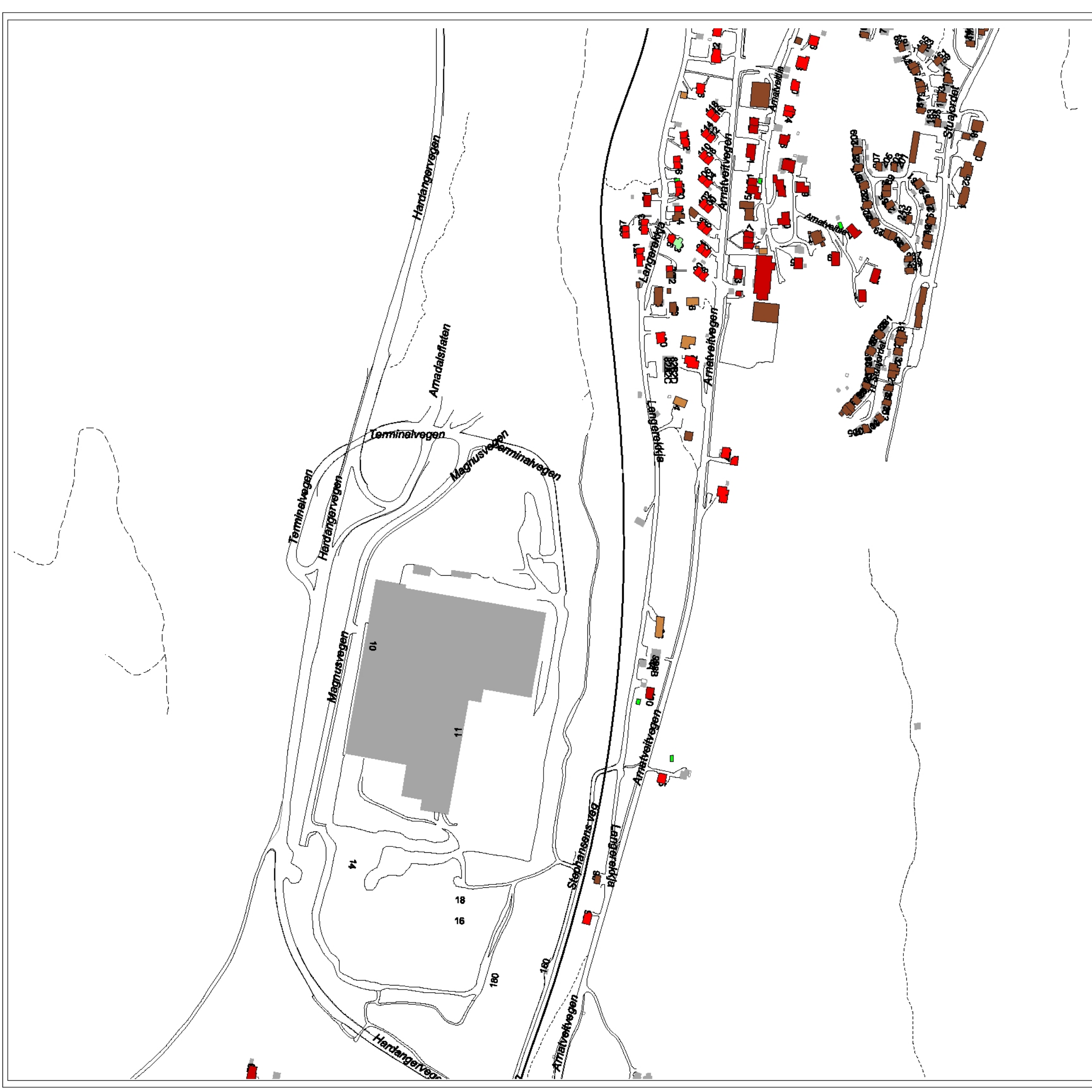
Byantikvaren

	1850-1899		1950-1959
	1900-1909		1960-1969
	1910-1919		1970-1979
	1920-1929		1980-2100
	1930-1939		
	1940-1949		

Kart: Bebyggelsesstruktur, tiltaksområde nord

Saksnr. 200812847

 1:3963

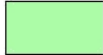

Kulturminnegrunnlag
Mulighetsstudie for Arna godsterminal

BERGEN KOMMUNE Byrådsavdeling for
byutvikling, næring og klima

Byantikvaren

	1850-1899		1950-1959
	1900-1909		1960-1969
	1910-1919		1970-1979
	1920-1929		1980-2100
	1930-1939	Janusfabrikken ble bygget i 1895, men senere har det kommet flere tilbygg.	
	1940-1949		

Kart: Bebyggelsesstruktur, tiltaksområde sør

Saksnr. 200812847

1:4000

